

JIRUŠOVY PAMÁTKY HISTORICKÉ A UMĚLECKÉ

DANA STEHLÍKOVÁ, Národní muzeum, Praha

Abstract: Historical objects and artefacts of Bohuslav Jiruš

On the day of its takeover, Jiruš's bequest of historical objects and artefacts in the National Museum numbered 23 items; it is characterised mostly by handicrafts for daily use, modest and worn out, inclusive inheritances from his parents and grandparents and some curiosities. An important part comprises Austrian medals and papal orders as well as honour gifts of Jiruš's father Vincenc and Bohuslav Jiruš himself. A valuable item is the portrait of Jiruš printed on a pressed glass cup. A francophone orientation is slightly prevalent in the assortment of jewellery and watches; a tobacco box from the Parisian company Mention & Wagner ornamented with hunting scenery is the most valuable of the European artefacts. A miniature antique statuette of Egyptian queen Hatshepsut and trophies from a balloon of the Swedish polar expedition to Spitsbergen illustrate Jiruš's liking for travelling. It is not possible to get from the described collection a comprehensive idea either of Jiruš's personality or of his scientific orientation and therefore there is no option but to wait for the testimony of the still-closed boxes.

Keywords: Bohuslav Jiruš – artistic handicraft – Austrian medals – jewellery – watches – Biedermeier – Egyptian pottery – polar expedition.

Jirušova pozůstalost historických a uměleckých památek v počtu 23 položek byla zapsána do inventáře oddělení historické archeologie (nynější oddělení starších českých dějin) Historického muzea většinou v letech 1901–1902 kurátorem Janem Koulou, nábytek až v letech 1917 a 1945. Dobově i obsahově patří Jirušův soubor k příznačným osobním odkazům obrozenců, jakých napočítáme v našich sbírkách nejméně stovku. Tyto pozůstalosti si jsou podobné v určitých rysech skromnosti a nevyhraněnosti, protože nepatří sběratelům umění, ani přesně neodrážejí pracovní či vědeckou kariéru majitele.

Typičtí čeští vlastenci 19. století patřili k okruhu příznivců Národního muzea. Snažili se mu prospět, ať již jako členové Společnosti nebo Matice české, informátoři, konzervátoři či neplacení pracovníci na částečný úvazek. Byli to vzdělání, nemajetní či bohatnoucí příslušníci střední třídy, z města i z venkova, zpravidla se vlastní pílí a šetrností domohli určitého společenského postavení a ocenění. Charakteristickým důsledkem jejich šetrnosti bývá fakt, že neshbírali drahocenná díla volného umění ani klenoty a že nic nedarovali „jenom tak“, ani během života. Jejich odkazy muzeu bývají posmrtné a čítají od jednoho do dvou desítek osobních věcí či součástí zařízení domácnosti. Tyto předměty bývají značně opotřebované či rozbité, protože prošly užíváním jedné i více generací. Jako nejcennější solitéry zpravidla vyniknou vlastencovy řády, vyznamenání a příležitostné dary k životnímu jubileu, pokud si je neponechali dědicové. Další předměty v muzejní sbírce zapadnou mezi desítky velmi podobných, čekají na své zhodnocení či vystavení někdy celé století až do dárcova výročí, jako tomu bylo u Bohuslava Jiruše. Jindy čekají marně. Nechybí ani předměty vhodné spíše do kabinetu kuriozit.

Málokdo z okruhu českých výtečníků vyvinul takovou systematiku v odkazu své pozůstalosti jako Bohuslav Jiruš. Podle protokolárního soupisu zanechal domácí inventář v rozsahu, s nímž by se mohl zabydlet i na pustém ostrově. Dnes dokážeme popsat a posoudit jedině předměty z muzejní sbírky, celý odkaz správně vyhodnotí až ten, kdo otevře „tajemné“ bedny.

Začneme nádobím, řády a hodinkami, jež potěší oko laika i historika umění. Dovedeme si je představit vystavené na čestném místě ve skleníku Jirušova parádního pokoje.

Pohár (č. k. 6) je kvalitní sériovou prací severočeské sklárny, lisovanou z olovnatého skla do formy ušlechtilého tvaru, s broušenými hranami. Tyto silnostěnné poháry a číše byly do Čech zavedeny počátkem 19. století s novými způsoby stolování a s rozšířením pití černého čaje, grogu či punče. Náš pohár vyniká portrétem asi čtyřicetiletého Bohuslava Jiruše i technickým provedením fototisku [obr. 64].

Dále asi byly vystaveny dva **porcelánové koflíky** (č. k. 4 a 5). První z nich [obr. 67] je tzv. Přátelský koflík na kávu, s dekorem z květinových věnců a nápisem *der / Nannete Weselý* a na misce *Zum / Nahmensfest / gewidmet / 1812*. Podle textu gratulace koflík posloužil v roce 1812 jako dárek k svátku Jirušovy babičky Anny, rozené Veselé.¹ Druhý koflík se podle tvaru používal na čaj, podle dekoru z čajových růží mezi zlacenými rokaji a linkami pochází z poloviny 40.–50. let 19. století. Není to solitér, ale torzo ze servisu.

Papežský řád sv. Řehoře Velikého (*L' Ordine Equestre Pontificio di San Gregorio Magno*) zavedl papež Řehoř XVI. na památku svého svatého jmenovce. Patřil k pěti řádům udělovaným Svatým stolcem od roku 1831 věrným mužům

¹ Otakar VESELÝ, Rod Ignáce Dominika Vavřince Veselého, Separátní otisk ze Sborníku Jednoty starých českých rodů v Praze, roč. X, 1939 č. 3, příloha.

vzorné pověsti, kteří se zasloužili o „dobro společnosti, církve a Svatého stolce“. Odznakem řádu je zlatý červeně smaltovaný kříž s osmi hroty zakončenými kuličkami, zdobený na aversu reliéfem hlavy sv. Řehoře Velikého v tříčtvrtečním profilu s opisem *P. M. ANNO I. GREGORIVS XVI.* (= v prvním roce mého pontifikátu Řehoř XVI.) a na reversu řádovým heslem *PRO DEO ET PRINCIPE* (= Pro Boha a vladaře) v modře smaltovaném poli. Vincenc Jiruš se roku 1877 stal rytířem čtvrté třídy řádu. Byl mu udělen zlatý civilní kříž převýšený zeleným věncem, zavěšený na stuze z bavlněného rypsu v červené barvě se žlutým okrajem, a určený k nošení na prsou slavnostního oděvu, zatímco kříže vyšších tříd se směly nosit u krku (č. k. 13 [obr. 6 a 31]).² Zhotoviteli papežských řádů byli různí zlatníci římsští, žádný nedržel výhradní privilegium. Velmi opotřeбенý řád byl muzeu předán v nepůvodní krabičce s vinětou pražské klenotnické firmy Václava Rummela.

Týž kříž si Vincenc Jiruš v **miniaturě** přivěsil na společný řetízek s miniaturou **rytířského kříže I. třídy hesenského záslužného řádu velkovévody Filipa Velkomyslného** (č. k. 14), který Vincenci Jirušovi udělil velkovévoda Ludvík III. v Darmstadtu 20. února roku 1875, jak potvrzuje diplom, dochovaný k tomuto i předchozím řádům.³

Dalšími miniaturami jsou **rytířský kříž řádu císaře Leopolda II.** s dekorací a **rytířský kříž řádu císaře Františka Josefa I.** (č. k. 15a, 15b), oba dva zlaté, tvarem shodné tlapaté kříže s dekorací v podobě císařské koruny Rudolfa II. Leopoldův řád byl nejstarším z rakouských státních vyznamenání, zavedl jej Leopoldův syn císař František I. roku 1807. Řád se pouze propůjčoval, po smrti vyznamenaného se musel vrátit.⁴ Kříž má na aversu Františkovy iniciály *FIA* a v opisu heslo *INTERGRITATI ET MERITO* (= Za bezúhonnost a zásluhu) a ve věnci na reversu Leopoldovo heslo *OPES REGUM CORDA SUBDITORUM* (= Králova moc spočívá v lásce poddaných.). Byl udělován do roku 1884 ve čtyřech třídách, pouze ve spojení s povýšením do šlechtického stavu, jehož se Bohuslavu Jirušovi prostřednictvím otce dostalo roku 1883.⁵ Zhotoviteli většiny rakouských státních vyznamenání za vlády císaře Františka Josefa I. byli dva vídeňské zlatnické závody, a to bratři Josefa, Vinzenze a Franze Mayerových (založený jejich otcem Vinzenzem roku 1810) a Christian Friedrich Rothe se synovcem,⁶ méně Rozet & Fischmeister či Bratři Reschové. Závody jmenované c. a k. komorními dodavateli řádů a vyznamenání rakouského dvora pracovali také pro cizí panovnické dvory.

Druhý kříž uděloval císař František Josef I. od roku 1849 v pěti třídách, rovněž za bezúhonnost a zásluhu. Na aversu je kolem iniciál jména nápis *VIRIBUS UNITIS*, na reversu letopočet *1849*. Velké kříže se nosily u dvora při slavnostních příležitostech na stavovské uniformě, oba jmenované nepřešly do sbírek muzea. Miniaturní řády sloužily k nošení na prsou všednodenního kabátu. Nositel si je mohl dát adjustovat sám, buďto přiletovat na štítek s jehlicí či zavěsit na řetízek. Jiruš zvolil zavěšení do knoflíkové dírky na klopě kabátu pomocí zlatého řetízku a terčíku [obr. 65]. Miniatury se údajně udělovaly společně s velkými řády.⁷ Existují však také výjimky, ale těžko se zjišťují, protože nebývají puncovány. Zde je na očku řetízku výrobní značka vídeňského zlatníka Andree Kohna⁸ a rakousko-uherská značka pro zlato s hlavičkou kamzíka, písmenem *A* puncovního úřadu ve Vídni a číslem *3* pro ryzost 800/1000. Pozoruhodná je také krabička těchto miniatur, typický výrobek firmy Mayers's Söhne,⁹ ale její zlatotiskové označení ve víčku je přelepeno papírovou vinětou pražského pouzdraře Eduarda Bittnera.

Druhá souprava miniatur (č. k. 15 a–c) má na řetízku rakousko-uherský punc pro zlato shodný s předchozím, a dále vzhůru nohama vyraženou mistrovskou značku *VM*. Logicky by měla patřit Vinzenzi Mayerovi, ale ve vídeňských puncovních tabulkách není evidována, pouze Mayerova jmenovka nebo iniciály *VMS* jeho synů. Teprve roku 1883 si značku *VM* v pravoúhlém rámečku dal registrovat zlatník Viktor Mayerhoffer.¹⁰ Na řetízku s dvěma řády visí miniatura jubilejní civilní medaile císaře Františka Josefa I. (č. k. 15c). Pouzdro má lůžko pouze pro jednu miniaturu s tištěnou jmenovkou pražské c. & k. zlatnické a klenotnické firmy Václava Rummela mladšího, který měl oprávnění k říšské působnosti a teoreticky by miniatury směl dělat.¹¹

K ní muzeum dostalo zlatý originál **medaile v původním pouzdře** (č. k. 16 [obr. 32]). Tuto záslužnou pamětní medaili, určenou výhradně pro služebníky císařského dvora, vydala Státní mincovna ve Vídni k 50. výročí císařovy vlády v roce 1898. Na aversu kolem reliéfu císařovy busty v opisu obíhají zkratky jména a tituly: *FRANC-IOS. I. D. G. IMP. AVST. REX. BOH. ETC. ET REX. APOD. HVNG.* Na reversu je štítek s nápisem *SIGNVM MEMORIAE* (Znamenání památky) ve věnci z vavřínových a dubových ratolesť svázaných stužkou. Medaile patří k poměrně vzácným exemplářům. Bylo jich vydáno 200 ve dvou emisích z různých kovů a raznic, ale jen 62 z nich bylo uděleno, a ty se

² František LOBKOWICZ, Encyklopedie řádů a vyznamenání, Praha 1999, s. 191.

³ Archiv Národního muzea (dále ANM), Genealogická sbírka H24-Jiruš, d).

⁴ Roman Freiherr von PROCHÁZKA, Österreichisches Ordenshandbuch, München 1974, s. 37–39; František LOBKOWICZ, s. 136–139; Ivan KOLÁČNÝ, Řády a vyznamenání Habsburské monarchie, Praha 2006, s. 101–105; 120–122.

⁵ ANM, B. Jiruš, pergamenová nobilitační listina pro Vincence Jirúše a jeho manželské potomky, Vídeň, 30. 7. 1883.

⁶ Waltraud NEUWIRTH, Wiener Gold- und Silberschmiede und ihre Punzen 1867–1922, Wien 1977, Band I., s. 57–58 (Vinzenz Mayer's Söhne), Band II., s. 158 (Christian Friedrich Rothe & Neffe).

⁷ Roman Freiherr von PROCHÁZKA, s. 39, č. 33.

⁸ Waltraud NEUWIRTH, Wiener Gold-, Band I., s. 311; Waltraud NEUWIRTH, Wiener Silber 1781–1866, Namens- und Firmenpunzen, Wien 2002, s. 123, č. P173, tab. VIII, 3–8, mistrem r. 1853, činný do r. 1890.

⁹ Srov. dvě krabičky s miniaturami řádů a s medailí v aukci Dorothea: Auktion 20. Mai 2009, Palais Dorotheum Wien. z 20. 5. 2009, prodány 13. 10. 2009: značeno V. Mayers Söhne Wien, rád prof. Dr.

¹⁰ Elisabeth SCHMUTTERMEIER, Dieter HALAMA, Wiener Gold- und Silberschmiede von 1781 bis 1921 und ihre Punzen, CD ROM, Museum für angewandte Kunst, Wien 2005, č. 1173155. Waltraud NEUWIRTH, Wiener Gold-, II. díl, s. 60.

¹¹ Václav Rummel ml. (1801–1882) zastupoval nejslavnější druhou generaci ze čtyř. Srov. Dana STEHLÍKOVÁ, Encyklopedie českého zlatnictví, stříbrnictví a klenotnictví, Praha 2003, s. 325–326.

ještě navzájem liší v detailech císařovy tváře, dekoraci a barvách stužky.¹²

Následující předměty byly pravděpodobně dědictvím po Jirušových rodičích a prarodičích:

Pánské hodinky (č. k. 8; [obr. 29]) jsou dvouplášťové barokní „cibule“ z let 1756–1760. Tehdy se zformovala čtyři švýcarská centra výroby kapesních hodinek, a to v Ženevě (s cechovními pravidly z let 1731 a 1750), Le Locle, Chaux des Fonds a v Neuchâtelu. Hodinky Jirušových mají tvar a ornamentální dekoraci ve stylu Ludvíka XV. Strojek je značený na probíjené krycí desce jmenovkou firmy Terrot & Thuillier ze Ženevy.¹³ Hodinky mají vřetenový krok, jeden český granát s routovým brusem v ložisku a bicí mechanismus se zvonkem mezi dvěma kladívky. Nepatřily k nejdražším modelům, protože neměly ani zlatý plášť, ani nebyly číslovány. Z původně stříbrného pláště zbyl jen ulomený pant. Podle analogií soudíme, že plášť mohl být honosně zdoben smaltovanou biblickou či mytologickou scénou. Hodinky jsou však vloženy do pozdějšího ocelového pláště, podle vrstvy černé nečistoty takto Jirušovými sloužily dlouhou dobu. Pravděpodobně daleko cennější jsou šestery hodinky, uschované do zapečetěné bedny.

Jirušova rodina měla zálibu v časoměrných i optických přístrojích. V naší sbírce ji však dokládají jen jedny malé skříňkové hodiny a budík. Nejcennější chronometry zůstaly v bednách. Uložení ve vlhkém klimatu historické budovy muzea jistě ushodilo nejen hodinkám. Z hlediska ochrany památek by bylo nejlépe bedny otevřít co nejdříve, bez ohledu na přání majitele, který působení „zuby času“ podcenil.

Stojací **skříňkové hodiny** (č. k. 2 [obr. 63]) jsou kyvadlové, strojek je moderní a má bicí půlový mechanismus ze 2. poloviny 19. století. Jejich skříňku zdobí levná novobaročnická verze Boulleovy intarzie. Na rozdíl od pravé ebenové intarzie na masivním kovovém korpusu, jakou produkoval královský ebenista André-Charles Boulle (1642–1732), zde je použito mořené dubové dřevo. Dekor tvoří velmi ploché mosazné pásky, vykroužené kolem plochých lepených plátků kosti, barvených na modro (imitace lapisu lazuli) či na růžovo (imitace mramoru). Místo vykládaných destiček želvoviny je jen tenká lepená fólie. Pravá intarzie má ornament do dřeva vyrytý hlouběji a kameny vsazované do vrtných lůžek.

Budík (č. k. 1 [obr. 30]) má mosaznou válcovou schránku, kterou nesou na nohách s kopytky dvě figurky satyrů s beraními rohy. Jejich empírová silueta je jednoduchá a krásná, stejně jako průhled kruhovým sklem na zadní stěně, jímž vidíme hodinový strojek v chodu. Ačkoliv budík není výrobcem značen, patří svým designem k charakteristickým uměleckým pracím s analogiemi ve vídeňských hodinářských i stříbrnických pracích kolem roku 1800.¹⁴

Muže Jirušovy doby provázely dva typické kuřácké atributy: **porcelánová dýmka** (č. k. 3 [obr. 57]) a **tabatěrka** na šňupavý tabák. Na hlavičce dýmky je zběžnými tahy štetce zachycena dívka v empírových šatech s vysokým pasem,

Obr. 29 – Kapesní hodinky Terrot & Thuillier, H2-5204

stojící při předení lnu. Zpodobuje mýtickou řeckou přadlenou a tkadlenou Arachné, která se svým uměním chtěla vyrovnat bohyni Minervě. Pallas Athéna ji za tuto opovržlivost potrestala proměnou v pavouka, jak vyličil Ovidius ve svých *Proměnách*.¹⁵ Neznačený porcelán je pravděpodobně české provenience, s jeho kvalitní klasicistní malbou z období kolem roku 1800 kontrastuje hrubá niklová montáž a rozlámaná troubel z rohoviny. Nejspíše jde o památku po Jirušovu otci, jemuž patřila i **stříbrná tabatěrka** (č. k. 17 [obr. 60–62]), která je umělecky nejvýznamnějším předmětem celého odkazu. Její víčko zdobí scéna vrcholného okamžiku lovu na divočáka. Tři psi uštvali zvíře a lovec v renesančním kostýmu, s trubkou u pasu, mu vráží kopí do mordu. Stylově neorenesanční scéna je vkomponována mezi stromy, keře a šlahouny rozvilin a provedena technikou *niello*, stejně jako ornamenty na bocích a vodní ptáci v rozvilinách na spodní straně dna. Původem římská technika spočívá ve vyplnění rytého motivu barevně kontrastní směsí stříbra se sírníkem stříbra, s příměsí olova a sazí, a následném zbroušení a leštění povrchu do pololesku. Byla oblíbená zvláště ve stříbrnictví raného středověku, od 14. století ji tam postupně nahradil email a později zůstala doménou výzdoby zbraní. Česky se kdysi nazývala *černě*, rusky podle místa vzniku *Tula*. V západoevropském historismu její krása znovu ožila po té, co roku 1829 původem německý stříbrník a emailér Charles Wagner (1799–1841) získal v Paříži francouzský patent na niello. Následně v letech 1832–1843 utvořil s pařížským klenotníkem Augustinem Médardem Mentionem (1785–1849) slavnou firmu, specializovanou na truhličky, tabatěrky a dózy, zdobené niellem a/nebo emaillem ve stylu gotiky či renesance. Na vnitřní straně víčka Jirušovy tabatěrky je vyleptaná ochranná známka jejich patentu *Brevet d'invent* kolem firemní značky s iniciálami *M&W Paris* pod loukoťovým kolem s heraldickým křídlem. Puncovní značky na bočních stranách víčka toto určení potvrzují a zpřesňují datování mezi léta 1832–1838: špatně čitelná mistrovská značka (s týmiž motivy a iniciálami

¹² Václav MĚŘIČKA, Rakouské, rakousko-uherské vojenské a záslužné a pamětní medaile, 1. část, příloha časopisu *Drobná plastika*, 1974, s. 47–48, č. k. 35; Ivan KOLÁČNÝ, s. 257.

¹³ Terence Albert Camerer CUSS, Osvaldo PATRIZZI, Etienne LEMÉNGER, Arnaud TELLIER, *The Sandberg Watch Collection*, 2001, s. 150–151; Fabienne Xavière STURM, Anne WINTER JENSEN, *Montres genevoises du XVIII siècle*. Musée d'horlogerie et de l'émaillerie, Genève 1982, s. 3–5.

¹⁴ Např. Carl Blasius, *Viedeň 1803*, srov. Waltraud NEUWIRTH, *Wiener Silber*, s. 48–49, tab. 323–326.

¹⁵ Publius OVIDIUS NASO, *Proměny*, Praha 1974, kap. VI, 1–146.

jako patentová) je vepsána na výšku do kosodélníku,¹⁶ vedle ní je vyražena garanční značka města Paříže s maskaronem (hlavou satyra zepředu) a pařížská jakostní značka pro stříbrné výrobky střední velikosti o ryzosti 800/1000.¹⁷ Společné práce Mentiona a Wagnera z období Červencové monarchie krále Ludvíka Filipa se dochovaly vzácně a bývají vysoce ceněny pro tvůrčí invenci, čistotu stylu i perfektní technické provedení.¹⁸ Jirušova tabatěrka patří k menším dílům a její sběratelskou hodnotu poněkud snižuje opotřebení.

Uvnitř tabatěrky ve vatě nacházíme dva páry čirých skel z brýlí, tvarem a velikostí analogické brýlím z Jirušova portrétu na poháru. Skla nejsou dioptrická, takže vyvolávají domněnku, že Bohuslav Jiruš v mládí nosil brýle jen pro zdůraznění svého učeného vzhledu.

Jediný zlatý šperk z Jirušovy kolekce (č. k. 7) je na evidenční kartě popsán takto: *Kroužek s pláštíkem na kloubek k otevření, pod ním vlasy; nápis Treue Liebe wiegt es dir.* (česky: Pravá láska si tě považuje /ctí tě). *Pol. 19. stol., Uloupeno při krádeži r. 1928.* Tento sentimentální kruhový medailonek s loknou vlasů milované osoby, snad Jirušovy matky či babičky, není zdokumentován ani fotograficky. Citovaný údaj evidenční karty však vypovídá o jeho ceně. Při zmíněné krádeži v Národním muzeu 19. května 1928 totiž bylo z expozice na Václavském náměstí uloupeno 149 nejvzácnějších zlatých šperků a klenotů v tehdy závratné ceně jednoho a půl miliónu korun. Deníky referovaly o „Krádeži skvostů v Národním muzeu“ s třídenním zpožděním. Národní listy a Lidové noviny¹⁹ ji popsaly jako pečlivě připravenou akci odborníků, kteří dobře znali jak sbírky, tak nedostatky dozoru. Dozorci zanedbali prohlídku oken sálů číslo 8, 9, a 10. Pootevřené okno zavřeli a údajně si nevšimli jeho vylomené okenní tabulky. Večerní loupež ohlásili až ráno. Zloděj uprchl nepozorován také díky hustému křoví v parku a nikdy nebyl dopaden. Spekulovalo se o tom, že měl mezi pracovníky muzea komplice a že zlato bylo roztaveno, aby předměty nemohly být identifikovány.

Jirušovo psací náčiní zůstalo v inventáři dosud neotevřených beden. Do muzejní sbírky se dostala jen **kožená mapa na dopisy** či aktovka (č. k. 9 [obr. 56]) s chromovaným zámečkem a oboustrannou perličkovou výšivkou květů, ornamentů a nápisem *Souvenir*. Má běžný výzdobný repertoár vyšivacích vzorníků pro ženy z období *biedermeieru*. Údajně jde o dětskou práci malíře Jaroslava Čermáka (1830–1878), který se narodil v domě č. p. 258/I na Betlémském náměstí v lékařské rodině příbuzné s Jirušovými. Bohuslav Jiruš byl o jedenáct let mladší než Čermák, mapu tedy dostali spíše Jirušovi rodiče.

Souprava sedacího nábytku pro čtyřčlennou rodinu pochází z období *biedermeieru* (č. k. 19–23), stylově nevyčníká a byla dodatečně přečalouněna. Potah dosvědčuje, že se používaly hlavně židle, zatímco pohovka zůstala vyhrazena pro sváteční příležitosti v parádním pokoji a není tak

opotřebená. Zajímavé jsou tři velké korkové zátky, přišroubované na zadní straně opěradla pohovky, aby chránily zeď před odřením.

Empírový **stolek** (č. k. 18) byl převedený do sbírek z muzejní knihovny, kde sloužil patrně přímo Jirušovi při výkonu jeho úřadu jednatele muzea. Není pravděpodobné, že by pocházel z majetku rodiny Palackého tchána Jana Měchury (jak s otazníkem uvádí přírůstková kniha sbírek), protože žádné další předměty takto neputovaly; jejich přemísťování začalo až po darování bytu Palackých a Riegerů Národnímu muzeu v roce 1961.

Do kabinetu kuriozit bychom zařadili poslední dvě položky naší sbírky, kdyby nebyly neznámé. Jednak je to č. k. 10, podle evidenční karty *valounek ze žaludku vepře indického*, tedy **bezoár**. Tato směs odpadových látek organických a anorganických se usazovala především v žaludku býložravců. Od středověku do doby barokní se bezoár vkládal do pohárů, aby absorboval jed a vyloučil možnost otravy pijáků. Jiruš jej mohl užívat při přednáškách z dějin farmakologie k demonstrování účinnosti.

Druhou kuriozitou byly **trofeje** (č. k. 12), popsané jako šroub, matice a kroucené konopné lano brzdného mechanismu z havarovaného balónu z pokusu o přelet severního pólu 11.–13. července roku 1897. Švédský inženýr Salomon August Andrée s podporou krále Oskara a sponzorů tehdy v Paříži pořídil balón nazvaný Orel (Örnen), s gondolou pro tři muže, vybavil jej stanem, člunem, saněmi, fotoaparáty, zbraněmi, zásobami potravin a dal naplnit vodíkem. Zkonstruoval a dal si patentovat přidavné brzdné zařízení pro řízení letu. Chtěl ze Špicberků přeletět severní točnu a pokračovat přes Aljašku do Ruska či Kanady. Při krátkém pokusném letu se brzdy osvědčily, André však podcenil ničivou sílu arktického větru a balón pro polární expedici příliš přetížil nákladem. Trojčlenná posádka (Ing. Andrée *1854, fyzik a fotograf Nils Strindberg *1872 a Ing. Knut Fraenkel *1870) navždy zmizela za obzorem.

Bohuslav Jiruš roku 1897 cestoval na Špicberky, mohl být osobně přítomen startu balónu Orel. Během plnění vzduchem byl tento balón v hangáru upoután mnoha lany a šrouby, jak dosvědčují dobové fotografie. Při startu byla lana v půli přeřezána, jejich pozemní části si pak účastníci rozebrali na památku. Po roce 1918 byly tyto Jirušovy trofeje z muzejní sbírky žel vyřazeny či přeřazeny, neznámou kam.

Teprve roku 1930 jedna norská loď na pobřeží dánského ostrůvku objevila zbytky posledního tábořiště této švédské polární expedice s ostatky všech tří mužů, dále Andréův deník, Strindbergův palubní deník a skleněné fotografické desky. Až třicet let po Jirušově smrti byl zrekonstruován průběh expedice. Posádka zakotvila na zemi již po dvou dnech letu, asi 700 kilometrů od pólu, a zahynula po strastiplném tříměsíčním pochodu pustinou, pravděpodobně na náказu z medvědího masa.²⁰

¹⁶ Catherine ARMINJON, James BEAUPUIS, Michèle BILIMOFF, Dictionnaire des poinçons de fabricants' ouvrages d'or et d'argent de Paris et de la Seine 1798–1838; Cahiers de l'inventaire 25. Paris 1991, volume 1, s. 271, č. 2695.

¹⁷ Tamtéž, díl 1, s. 27.

¹⁸ Anne DION-TENENBAUM, La renaissance de l'email sous la monarchie de Juillet, Bibliothèque de l'École des chartes, volume 163, Paris 2005, s. 145–164. Truhlíčky uvedla na trh např. Christie's Auction, New York, 16. 5. 2010, Sale 2373, lot. 70; o dva roky později též Galerie Neusse v Brémách.

¹⁹ Národní listy, roč. 68, úterý 22. 5. 1928, č. 142, s. 3; Lidové noviny, roč. 45, 22. 5. 1928, s. 7; České slovo, roč. 30, 22. 5. 1928, s. 2.

²⁰ http://de.wikipedia.org/wiki/Andr-C3-A9es_Polarexpedition_von_1897; nepřesně Vladimír VOJÍŘ, Příběhy a záhady Arktidy, Praha 1999–2000, www.severskelisty.cz [cit. 6. 10. 2013].

Katalog předmětů z Jirušovy pozůstalosti

	Inv. číslo	Předmět	Materiál a rozměry	Autor, provenience a datování
1.	H2-5.197	Budík	Bronz, sklo, strojek mosaz a ocel, ciferník bílý smalt, v. 16,5 cm, průměr 13 cm	Francie nebo střední Evropa, kolem 1800
2.	H2-5.198	Skříňkové stojací hodiny	Skříňka dřevo, Boulleova intarzie: mosaz, želvovina, barvená kost, strojek ocel, ciferník bílý smalt, sklo, v. 26,5 cm, š. 17 cm, hl. 12,5 cm	Francie nebo střední Evropa, 2. polovina 19. století
3.	H2-5.199	Dýmka	Porcelán, malovaný, glazovaný, kování slitina niklu, troubel rohovina, v. hlavičky 9,4 cm, v. torza troubele 28 cm	Střední Evropa (Čechy?), cca 1800–1830
4.	H2-5.200 /a-b	Koflík na kávu, s miskou	Porcelán, glazovaný, malovaný, v. koflíku 6,1 cm, průměr misky 13,5 cm	Čechy (neznačeno), 1812
5.	H2-5.201 /a-b	Koflík na čaj, s miskou	Porcelán, glazovaný, malovaný, zlacený	Loket, cca 1845–1855
6.	H2-5.202	Pohár s portrétem Bohuslava Jiruše	Sklo lisované, broušené, zčásti zlacené, černý fototisk, v. 23,5 cm	Čechy, cca 1891
7.	H2-5.203	Medailon či prstenec	Zlato, kadeř vlasů	uloupený 29. 5. 1928
8.	H2-5.204	Pánské kapesní hodinky	Plášť ocel, strojek mosaz a ocel, 1 český granát s routovým brusem, celková v. 5,3 cm, průměr desky 4,8 cm	Firma Terrot & Thuillier, Ženeva, 1756–1760
9.	H2-5.205 /a-b	Mapa na dopisy	Kůže, skleněné perličky, bavlna s hrubou plátňovou vazbou (kanava); 37 × 30 cm	Jaroslav Čermák (?), Praha, kolem 1850
10.	H2-5.206	Bezoár	Valounek bezoáru ze žaludku vepře indického, měděný drát	Indie ?, neznámý
11.	NpM, pův. H2-5.207	Soška egyptské královny Hatšepsut	Bílá hlína, modře glazovaná, černě malovaná, tzv. <i>Egyptská pasta</i> , v. 6,8 cm	Egypt, 1500–1468 př. n. l.
12.	H2-5.208 /a-b	Trofeje z balónu Őrnen	(a) Kroucené konopné lano, (b) železná matice šroubu	Francie, 1897 (?), neznámé
13.	H2-5.209 /a-b	(a) Civilní kříž papežského řádu sv. Řehoře Velikého, (b) Krabička	Zlato, smalt, neznačeno, bavlněný ryp, (b) kůže, lepenka, bavlněný samet, mosaz	Vinzenz Mayer's Söhne (?), Vídeň, před 1877, (b) Václav Rummel, Praha
14.	H2-5.210 /a-d	Miniatury (a) papežského řádu Řehoře Velikého, (b) hessenského řádu velkovévody Filipa, na (c) řetízku (d) krabička	(a,b) Zlato, smalt, neznačeno; (c) zlacené stříbro, smalt; (d) lepenka, kůže, bavlněný satén	(a), Německo, před 1875; (b) Vinzenz Mayer's Söhne, Vídeň, před 1883; (c) Andreas Kohn, Vídeň, 1883; (d) Eduard J. Bittner, Praha, 1883
15.	H2-5.211 /a-d	Miniatury rakouských řádů (a) Leopolda II., (b) Františka Josefa I., a (c) civilní záslužné medaile Františka Josefa I. na (d) řetízku; (e) krabička	(a, b) Zlato, smalt, neznačeno; v. Leopoldova řádu bez ouška 2,2 cm, v. řádu Frant. Josefa bez ouška 2,4 cm, průměr medaile 1,6 cm, (d) zlacené stříbro, d. 15 cm; (e) lepenka, barvená kůže, hedvábný atlas, 17 × 2,5 × 1,5 cm	(a), (b) Vídeň, mezi 1849–1883, (c) Státní mincovna, Vídeň
16.	H2-5.212 /a-b	Medaile civilní jubilejní císaře Františka Josefa	Zlato, neznačeno, stužka: bavlněný ryp, (b) pouzdro lepenka a samet, v. 6 cm	Státní mincovna Vídeň, 1898
17.	H2-5.349 /a-b	(a) Tabatěrka, (b) 4 skla brýlí	Stříbro zčásti zlacené, niello, v. 1,5 cm, š. 8,3 cm, hl. 6,1 cm; (b) d. max. 5 cm	Firma Mention & Wagner, Paříž, 1832–1838
18.	H2-22.465	Stolek přístěnný	Dřevo, dýhované; v. 77,5 cm, průměr desky 118	Čechy, 1820–1845

19.	H2-37.181	Pohovka	Dřevo dýhované, bavlněný potah s drobným červenohnědým vzorem, čaloun nepůvodní, koudel, popruhy lněné, korek, v. 92 cm, š. 198 cm, hl. 81 cm	Střední Evropa (Čechy), 1835–1870
20.	H2-37.182	Židle	Dřevo dýhované, bavlněný potah s drobným červenohnědým vzorem, čaloun koudel, popruhy lněné; v. 100 cm, š. 46 cm	Střední Evropa (Čechy), 1820–1850
21.	H2-37.183			
22.	H2-37.184			
23.	H2-37.185			

Z popsané sbírky drobných předmětů zvidavého milovníka novověké evropské kultury se vymyká jediný starověký a exotický artefakt. Je to drobná soška ženy z bílé nilské hlíny, s tyrkysově modrou glazurou a černou malbou. Zpodobuje egyptskou královnu Hatšepsut, příslušnici 18. dynastie Nové říše, vládnoucí někdy mezi léty 1500–1468 před naším letopočtem. Tato královna se často reprezentovala sochami monumentálních rozměrů v podobě faraóna. Patřila k prvním a nejslavnějším panovnicím na světě. Byla nazývána ženou boha slunce Amóna a zbožňována mimo jiné sériově zhotovovanými soškami pro domácí kult. Jirušův exemplář je dnes zařazen v egyptologické sbírce Náprstkovy muzea²¹ mezi více než čtyři stovky sobě podobných. Snad si jej Bohuslav Jiruš přivezl z cesty do Egypta, ale nemohl zamířit přímo za tajemnou královnou Hatšepsut, jejíž hrobka byla objevena teprve roku 2007. Pravděpodobně získal tento cenný archeologický nález od nějakého místního obchodníka.

Závěrem lze jen litovat, že z popsanych historických a uměleckých předmětů významná osobnost botanika a farmakologa Bohuslava Jiruše nevystupuje plastičtěji. Tato část sbírky nevyuniká kulturně sběratelskými specifiky, jež nám zůstávají skryta v bednách. Snad se podaří do nich nahlédnout dříve, než cenné dokumenty navždy zničí zub času.

Obr. 30 – Budík s figurkami faunů, H2-5.197

Obr. 31 – Civilní kříž papežského řádu sv. Řehoře Velikého, H2-5.209

Obr. 32 – Jubilejní medaile císaře Františka Josefa I., H2-5.212

²¹ Za sdělení děkuji kurátorovi sbírky, PhDr. Pavlu Onderkovi.